

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

Павличко Оксана Олексіївна

МІЖРІВНЕВІ ВІДНОШЕННЯ У ТЕКСТІ
(на матеріалі складнопідрядних речень німецької художньої прози)

Спеціальність 10.02.04 - германські мови
(німецька мова)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ — 1996

АВ 35.993

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі німецької мови та загального мовознавства Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Левицький Віктор Васильович

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Скороходько Едуард Федорович

кандидат філологічних наук, доцент
Сойко Іван Васильович

Провідна установа: Прикарпатський університет
ім. В. Стефаника

Захист дисертації відбудеться " ___ " _____ 1996 року о ___
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.09 при
Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою:
Київ, Вульвар Тараса Шевченка, 14, гуманітарний корпус.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано " 1 " 11 1996 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук, доцент *Белова* А.Д.Белова

ЛНБ України ім.В.Стефаника



00753751 (S)

Сучасна наука, спираючись на досвід окремих досліджень, все більше звертає увагу не на ізольовані явища, а вивчає їх у взаємодії. Пропонуване дослідження зв'язків між синтаксичними конструкціями та їх лексичним наповненням (на морфологічному рівні) збігається із загальною тенденцією до більш глибокого і всебічного розгляду тексту. У дисертації робиться спроба проаналізувати закономірності синтаксичних конструкцій німецької художньої прози.

Дослідженню складнопідрядних речень (далі СПР) у німецькій мові присвячена значна кількість праць. СПР розглядалися вже з боку їх комунікативної функції та семантики, у плані семантично-синтаксичної структури, але ще зовсім не вивчені у плані впливу морфології на синтаксичну структуру, взаємовідношення між типами СПР та їх лексичним наповненням.

Актуальність вибраної теми дослідження визначається такими чинниками:

1. Сучасний етап розвитку синтаксичних досліджень потребує різноманітного та глибокого дослідження структури речень.

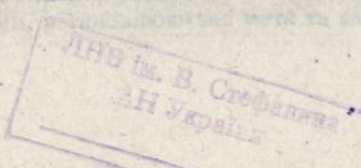
2. Необхідністю виявлення специфічних моделей німецьких СПР для комплексного вивчення синтаксичних особливостей тексту.

3. Моделювання СПР з урахуванням якісних та кількісних характеристик його складових має важливе значення для різноманітних систем "штучного інтелекту", зокрема, для інтеракції "людина-машина", оскільки дозволяє провести кореляцію між природною мовою та її синтетичним аналогом.

4. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених СПР, у германістиці немає спеціального дослідження СПР у плані морфолого-лексично-синтаксичної взаємодії, що також визначає актуальність даного дослідження.

Методологічною основою дослідження стали положення про загальний взаємозв'язок та взаємодію явищ, форми та змісту, взаємозв'язок мови, мислення та свідомості і концепція цілісності (Врушлинський 1988, Цехмистро 1981), діалектичний метод, який передбачає аналіз усіх явищ у динаміці, що відповідає процесуальним аспектам мовної діяльності.

Теоретичною основою стали праці лінгвістів, присвячені аналізу синтаксичних структур та їх розгортанню (В.Г.Адмоні, Є.Й.Шендельс, Е.Рівель, О.В.Гулига), якісно-кількісним дослідженням синтаксичних структур (Г.Ф.Калашникова, І.П.Севбо, В.Інгве).



Новизна дослідження полягає:

1. У багатоаспектному зіставленні лексичного наповнення з кожним синтаксичним типом СПР, що дає змогу виявити найбільш типові наповнювачі кожного типу СПР.

2. У тому, що вперше зроблена спроба вивчити закономірності сполучення синтаксичних та морфологічних категорій у моделях СПР.

3. У виділенні індивідуалізуючих авторських параметрів у галузі стилістичного синтаксису.

4. У формалізованому методі дослідження міжрівневих кореляцій, що дає об'єктивні результати аналізу.

Матеріалом дослідження стали тексти сучасної німецької художньої прози загальним обсягом біля 3,5 млн. словоформ. Обробка даних здійснювалася за допомогою контекстологічного, компонентного, дистрибутивного та статистичного аналізу (у тому числі, критерія "хі-квадрат", коефіцієнта сумісності і кореляції). Вірогідність забезпечена достатньо великим об'ємом експериментального матеріалу і спеціальними статистичними критеріями.

Мета дисертації полягає в комплексному підході до вивчення СПР, в опису їх структури. У відповідності до цього в роботі ставляться такі завдання:

1. Дати відповідно до результатів проведеної вибірки характеристику статистичних параметрів кожного типу СПР; виявити типові синтаксичні та статистичні характеристики СПР.

2. Встановити можливості взаємодії між формально-синтаксичною структурою СПР та їх лексичним наповненням.

3. Виявити фактори, що зумовлюють кореляційні зв'язки між синтаксичними і лексичними категоріями.

4. Розглянути можливості моделювання СПР, виявити і описати структурні моделі СПР.

5. Дослідити СПР як індивідуалізуючі параметри авторського стилю.

Гіпотези дослідження:

1. Складові СПР мають сталі кількісні характеристики.

2. Обидві безпосередні складові СПР - головне і підрядне речення - мають свою власну валентність.

3. СПР можна моделювати на основі лексико-граматичних класів слів.

4. Розподіл речень різного ступеня складності, а також СПР різних типів є індивідуальними параметрами авторського стилю.

Теоретичне значення дослідження полягає в подальшому розвитку теорії граматики СПР у німецькій мові, воно дає більш повне уявлення не лише про структуру і функції СПР, але й про безперервний взаємозв'язок між різними рівнями мови, доповнює і поглиблює лінгвістичну характеристику СПР. Результати дослідження сприяють, на наш погляд, розвитку проблем функціонального синтаксису і лінгвістики тексту, розкривають перспективу для подальшого вивчення СПР і його морфологічно-синтаксичних відношень. Отримані висновки можуть бути використані для вивчення інших структур у німецькій та інших мовах, бо мають досить широкий спектр застосування.

Практична цінність роботи полягає в тому, що це дослідження може бути використаним у практиці викладання німецької мови при читанні вузівських курсів лексикології, теоретичної граматики, стилістики. Отримані характеристики можуть бути використані для визначення авторства літературного твору.

На захист виносяться такі положення:

1. У мові існує безперервний перехід між її рівнями, що проявляється у взаємному впливові одиниць різних рівнів.

2. У прояві зв'язків між морфологією і синтаксисом спостерігаються певні закономірності.

3. До чинників, які обумовлюють взаємодію морфології і синтаксису, відносяться типові наповнювачі речень, які стають маркерами відповідних моделей.

4. Частота вживання певних синтаксичних конструкцій та різних типів СПР є індивідуалізуючими параметрами авторського стилю.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорювалися на підсумкових наукових конференціях аспірантів і викладачів ЧДУ. Основний зміст дисертаційних матеріалів відображен у п'яти публікаціях.

Структура роботи. Дисертація складається з вступу, шести розділів, висновків, списку літератури та джерел, з яких почерпнуто фактичний матеріал дослідження.

У вступі мотивуються вибір теми, обґрунтовується актуальність визначеної проблеми, встановлюються мета та завдання дослідження,

наукова новизна і теоретично-практичне значення дисертації, визначається методика дослідження і формулюються положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Поняття та класифікація СПР" розглядаються питання про текст як об'єкт лінгвістичного дослідження та про лінгвістичний статус СПР.

У дисертації аналізується історія лінгвістичного дослідження тексту і відзначаються різні аспекти цієї проблеми. Так, зокрема, вказується, що сполучуваність з позицій зв'язків між словами в тексті, у реченнях є найбільш цікавим об'єктом дослідження і тому він вибраний для спеціального вивчення. Дослідження складних речень дасть можливість відкрити ще багато недосліджених сторін у питанні механізму реалізації у мові системного взаємозв'язку, її різних рівнів. Продуктивним у цьому відношенні постає підхід, сформульований Б.М.Гаспаровим: "Теорія тексту повинна бути одночасно теорією речення, у тому розумінні, що огляд сполучуваності речень у міжфразових синтагмах повинен призводити до виділення класів речень і до зображення міжфразових синтагм у термінах цих класів. Отже, повинні бути задані такі ознаки зв'язку між реченнями, які одночасно були б релевантними ознаками з точки зору розбиття речень на класи" (Гаспаров 1976: 47). Обґрунтовується вибір складнопідрядних речень як об'єкта дослідження. У цілому, для корпусу текстів, на мовному матеріалі яких базується наше дослідження, характерна розчленованість на речення, частина яких є складнопідрядні речення (СПР). СПР є тим родючим ґрунтом, на матеріалі якого можна розглянути перетин усіх сторін, рівнів, функцій і аспектів мови. Далі коротко розглядаються основні ознаки СПР, місце СПР у німецькій мові та відношення між складовими СПР. Відзначається, що на рівень СПР екстраполюються відношення, які існують між членами простого речення, але у дещо видозміненій формі.

У другому розділі "Міжрівневі відношення та історія їх вивчення" розглядається питання дослідження відношень між різними рівнями мови в історичному плані та аналізується найхарактерніше поняття, яке стоїть на межі синтаксису, лексики та морфології - валентність. Валентність слів у реченні оцінюється з двох позицій: 1) як здатність конкретного слова сполучатися з іншими словами і складати лексичне наповнення кожного окремого

речення у складі СПР; 2) як здатність слова сполучатися з розгорнутим членом речення, тобто, з підрядним реченням. Статистичні характеристики частин мови несуть значущу інформацію про синтаксичні мікроструктури, про особливості побудови висловлювання в різних типах СПР. Кількісні дані про структуру частин мови дуже істотні, так як головне речення може бути представлене у вигляді формального утворення, яке є результатом взаємодії схеми структури речення з формальними можливостями певної частини мови. Відзначається, що аналіз СПР з урахуванням понять валентності, лексико-синтаксичного значення дає можливість розкрити і довести існування певних закономірностей при переході від морфології до синтаксису.

Розділ третій "Методика дослідження взаємодії синтаксичного та морфологічного аспектів СПР" демонструє етапи аналізу СПР. З метою дослідження статистичних характеристик синтаксичних конструкцій було виписано 18 739 речень (з них близько шести тисяч - СПР) з німецьких художніх творів різних авторів за методом суцільної вибірки. Проаналізувавши масив тексту загальним обсягом біля трьох з половиною мільйонів слів, автор вважає його достатнім для того, щоб отримати вірогідні результати (відносна похибка вибірки дорівнює двом відсоткам). Цьому ж сприяє строга формальна процедура аналізу, яка ґрунтується на статистичних методах. У процесі аналізу матеріалу було прокласифіковано усі наявні СПР за функціонально-семантичними типами і отримано 13 типів: об'єктні, суб'єктні, предикативні, атрибутивні, мети, наслідку, причини, способу дії, обмеження, допустові, часу, умови, порівняння. Супровідні речення розглядались окремо, поза вибіркою, через їхній особливий статус (примикання до складносурядних речень).

У кожній частині СПР різних типів було проаналізоване лексичне наповнення, виражене у частинах мови.

Подальший аналіз складається з таких етапів: 1) розглядається частота вживання повнозначних класів слів у різних типах СПР (за методом "хі-квадрат"); 2) розглядається, які з кореляцій є закономірними, і на цій основі утворюються типові моделі СПР.

Отримані статистичні дані про частоту вживання кожної повнозначної частини мови у кожному з типів речень подаються у таблицях (див., напр., табл.1).

Частота вживання повнозначних класів слів у СПР
(для головних речень)

Типи речень	Substantiv	Verb	Adjektiv	Adverb	Pronomen	Разом
Prädikativsätze	94	53	--	74	44	265
Subjektsätze	21	168	70	49	140	448
Objektsätze	802	1952	281	2861	1792	7688
Attributsätze	4485	2599	1405	809	2079	11377
Temporalsätze	1411	1512	420	651	1351	5345
Lokalsätze	193	75	79	28	47	422
Kausalsätze	334	502	261	83	334	1514
Finalsätze	284	221	65	74	143	787
Vergleichsätze	470	553	116	211	470	1820
Bedingungsätze	338	586	122	174	464	1684
Modalsätze	92	123	11	63	120	409
Konzessivsätze	66	99	46	8	62	281
Konsekutivsätze	111	142	98	17	106	474
Разом	8701	8585	2974	5102	7152	32514

Аналіз таблиць дає можливість зробити висновки про те, чи існують закономірні зв'язки між типами СПР і частотою вживання повнозначних класів слів у них. Розкривається методика використання статистичного методу "хі-квадрат", який вказує на факт існування чи відсутності певних взаємозалежностей між морфологічним і синтаксичним рівнями у реченні. Якщо такий взаємозв'язок існує, то ступінь сумісності синтаксичної конструкції із лексичним наповненням, вираженим у категоріях, частин мови, обчислюється за допомогою коефіцієнта K , що відображено у таблицях (табл. 2; $0 < K < 1$).

Таблиця 2

Коефіцієнт К для головних речень (тільки значущі результати)

Тип речення	Substantiv	Verb	Adjektiv	Adverb	Pronomen
Prädikativsätze	0,015			0,033	
Subjektsätze		0,029	0,027		0,026
Objektsätze				0,329	0,018
Attributsätze	0,021		0,081		
Temporalsätze		0,019			0,085
Lokalsätze	0,05		0,036		
Kausalsätze		0,034	0,061		
Finalsätze	0,034				
Vergleichsätze		0,022			0,022
Bedingungssätze		0,045			0,031
Modalsätze					0,019
Konzessivsätze		0,018	0,027		
Konsekutivsätze			0,049		

Отримані нами дані свідчать про те, що певним синтаксичним одиницям, які дорівнюють структурним частинам СПР, відповідають певні класи лексичних наповнювачів.

У четвертому розділі "Розподіл граматичних класів слів у СПР" відзначається, що частоти усіх частин мови є важливою характеристикою структури тексту, оскільки "наші поняття та уявлення вдягнені у форму слів, а самі слова реально відомі нам у формі тієї або іншої частини мови" (Головин 1971: 57).

Проведений аналіз співвідношення частин мови у різних типах СПР дозволив дійти таких висновків: 1) статистичні характеристики частин мови несуть значущу інформацію про синтаксичні структури, про особливості побудови висловлювання в різних типах СПР; 2) частоти частин мови мають видорозрізнавальну силу і закономірно характеризують типи СПР; 3) між іменниками, дієсловами і іншими частинами мови в реченнях кожного типу СПР існує значуща пряма

кореляція, тобто зміни в частоті одного явища викликають певні зміни в частоті іншого, при цьому найтісніше корелюють між собою дієслова головного та підрядного речень, а найбільше розрізняються між собою прислівники обох частин СПР; 4) між лексичним наповненням головних та підрядних речень кожного типу СПР немає значущої залежності (крім СПР умови та часу, що можна визнати випадковим); 5) найбільшу частину тексту в усіх СПР покривають дієслова (як у головному так і в підрядному реченнях); 6) за співвідношенням лексичного наповнення найближче до так званої "норми" СПР (середньої очікуваної величини) виявилися СПР порівняльні та темпоральні (головні речення) та суб'єктні, об'єктні і умовні (підрядні речення); 7) тип СПР залежить, насамперед, від лексичного наповнення головних речень, отже лексико-граматичні індекси СПР проявляються саме тут; 8) довжина речення прямо пропорційна активності всіх досліджуваних нами частин мови, але, насамперед, пов'язана зі збільшенням кількості іменників; 9) підвищена активність іменників спричиняє збільшення кількості інших частин мови, те саме відбувається і з дієсловами, прикметниками, прислівниками, займенниками; 10) серед усіх СПР переважають динамічні, до яких відносяться суб'єктні, темпоральні, каузальні, порівняльні, умовні, концесивні та конзекутивні СПР. Статичними можна назвати локальні СПР.

У п'ятому розділі "Синтаксичні і статистичні особливості різних типів СПР" проводяться дослідження, що дозволяють комплексно охарактеризувати СПР, а саме, визначити місце гіпотаксису у сучасній німецькій мові, міру вживання та довжину різних типів СПР у художній прозі, а також виявити характерні моделі СПР. СПР у сучасній німецькій мові є продуктивною синтаксичною категорією. Доля гіпотаксису у загальній масі цілісних речень складає 13,8%, у масі складних речень - більш 1/3. Ведуче місце серед СПР займають речення з одним підрядним, їх доля складає 2/3 всіх СПР. Чим вищий ступінь підрядного речення, тим менший його об'єм. Середня довжина СПР склала 16,8 словоформ, причому найдовшими виявилися атрибутивні (19,8) та темпоральні (17,4), найкоротшими - підметові (8,9) та присудкові (8,3) СПР. Найвживанішими виявились атрибутивні (32,3%) та додаткові (27%) речення. Серед СПР обставинного типу - підрядні часу (17%).

Саме на підставі статистичного аналізу виникає можливість використати метод моделювання, що здійснюється шляхом реєстрації частотності окремих класів слів у наповненні синтаксичних конструкцій.

СПР з підрядним суб'єктивним мало досліджені на матеріалі німецької мови. О.В.Гульга пише, що підрядні суб'єктивні "заслужують особливої уваги..., так як вони викликають багато суперечок і сумнівів" (Гульга 1961: 113). СПР з підрядним підметовим - це гіпотактична конструкція, де в головному реченні підмет або зовсім відсутній, або представлений неповнозначним відносним словом-корелятом, а підрядне речення за відношенням до присудка головного речення виконує функцію підмета. Суб'єктивні речення демонструють взаємозв'язок головних речень із дієсловами ($K=0,029$), прикметниками ($K=0,027$) на базі кількох моделей. Найпоширенішими з них є:

1. Es + Verb + sich, daß...

Es stellte sich heraus, daß diese Gewächse durchaus unorganischen Ursprungs waren. (Th.Mann. Buddenbrooks, 52).

2. Es + Verb + Adjektiv, daß...

Es kam mir unwahrscheinlich vor, daß der Vater meinen blödsinnigen Ausreden glauben schenken könnte. (Lenz. Ein Haus, 172)

Es ist mir unangenehm, daß sie mir diesen Dienst erwiesen. (Th.Mann. Buddenbrooks, 321)

У предикативних СПР підрядне виконує функцію предикатива, узгоджуючись з групою підмета, присудок у головних реченнях виражений допоміжними дієсловами. Саме тому основний акцент у головній частині зміщується на іменник ($K=0,015$). З метою конкретизації, уточнення в таких реченнях досить часто вживаються прилівники як у головних ($K=0,033$), так і в підрядних реченнях ($K=0,039$):

Substantiv + Verb (sein) + (es), daß / als / was / der...

Die Sache ist vorläufig nur, daß wir auf eine sonderbare und schwermütige Weise verroht sind. (Remarque. Im Westen, 30)

Thomas Buddenbrook war es, der eine auffallend elegante Erscheinung war. (Th.Mann. Buddenbrooks, 227)

Das Traurige ist, daß sie sich gar keine Mühe gibt, zu leben. (Th.Mann. Buddenbrooks, 418)

Додаткові речення виконують функцію додатка. Дуже поширені додаткові речення, які відповідають прийменниковим додаткам,

тоді у головному реченні з'являється корелят у формі займенникового прислівника. Корелят надає головному реченню граматичного завершення, а підрядне речення - смислового. Це призводить до сильних кореляційних зв'язків між прислівниками і головними реченнями об'єктних СПР ($K = 0,329$):

Weshalb hast du mir denn nie etwas davon gesagt, daß du noch krank bist? (Remarque. Drei Kameraden, 230)

... empfand ich beim Lesen seiner Briefe tiefe Genugtuung darüber, daß sie nicht ihn, sondern ihr ganzes Leben den anderen geliebt hatte. (Frank. Mathilde, 205)

Атрибутивні підрядні речення залежні від іменника (займенника) у складі головного речення і пояснюють їх. Через іменник-підмет або додаток вони мають слабкий зв'язок із дієсловами. Це робить найбільш типовим зв'язок між атрибутивними реченнями та іменниками (для головних речень K становить $0,21$, підрядних - $0,019$). Чітка характеристика означального слова може залежати від ряду чинників. Це обумовлює найбільш типове лексичне наповнення головних речень СПР означальних (кореляційний зв'язок між займенниками та підрядними реченнями спричиняється тим, що підрядні означальні речення вводяться здебільшого саме відносними займенниками).

1) Змістовна завершеність означального слова (власне ім'я, загальне ім'я, термін) виражена іменником:

Mathilde hatte Weston, der sehr früh von daheim fortgefahren war, noch nicht gesehen. (Frank. Mathilde, 167)

Aber sie hat Glück: nicht die Frau, die meist ein Paar freundliche Worte mit ihr wechselt, sondern der Mann öffnet ihr. (Fallada. Jeder stirbt, 203)

2) Типовим для головних речень означальних СПР є різного роду означення - найчастіше прикметники ($K = 0,081$):

Er ging vorbei an ihm mit seinem feinen schlanken Rücken, diesem rhythmisch leichten Wiegegang, der das Kind so bezauberte. (Zweig. Novellen, 67)

Hauptsächlich aber ärgerte sie sich über den immer religiösären Geist, der ihr weitläufiges Vaterhaus erfüllte... (Th. Mann. Buddenbrooks, 234)

Темпоральні СПР виявили кореляційні зв'язки у головних реченнях з дієсловами ($K=0,019$) та займенниками ($K=0,035$), у підрядних реченнях з іменниками ($K=0,042$):

Er schloß sorgfältig die Wagentür .. und wartete dann noch ein paar Stunden reglos und gesammelt, bevor er anfuhr. (Frank. Mathilde, 254)

Dann, nachdem die Verkäufe ... beendet waren, begann man in der Stadt Hugo Weinschenk zu vergessen. (Th.Mann. Buddenbrooks, 539)

Оскільки підрядне локальне речення вказує на просторове відношення того чи іншого суб'єкта дії до іменника, який виступає у функції обставини місця головного речення, стає зрозумілим кореляційний зв'язок головного локального речення з іменниками ($K=0,05$). Цей іменник часто супроводжується, конкретизується, уточнюється прикметником ($K=0,036$). Для опису місця події, напряду дії у підрядних реченнях використовуються часто іменники ($K=0,029$):

Bereitwillig ließ sich mein Alter fotografieren, schrieb seinen Namen ins Bordbuch des Schleppers, stand breitbeinig auf der Brücke und auf dem achteren Deck, wo sie die Leine übernehmen würden. (Lenz. Ein Haus, 149)

Im alten Wagen, dort, wo er nicht hingehört, unter Beuteln, Schachteln und Schlüsselständer, hatte ich einen Kasten mit Salbe gegen Brand und Schienen für Brücke... (Kant. Schöne Elise, 104)

Каузальність чи причинно-наслідковий зв'язок властиві СПР умови, причини, наслідку, мети, що надає їм певних подібних ознак.

Центр каузального поля становлять СПР причини. За результатами нашого дослідження, каузальним СПР властива підкреслена виразність опису (нами встановлені значущі кореляційні зв'язки між головними реченнями і прикметниками ($K=0,061$), підрядними реченнями і прикметниками ($K=0,078$), прислівниками ($K=0,037$):

Da ich die Formation verlassen hatte, war ich schuld an den aufkommenden Turbulenzen... (Kant. Bronzezeit, 27)

Die Lippen hatten alle natürliche Form eingebüßt, waren einfach entgleist, überworfen, weil die Zähne sich aufeinandergebissen hatten und sich nicht mehr - nie mehr... zu lösen vermochten. (Walser. Ehen, 191)

Den Beinamen hatte sie, weil sie so unverwundlich war. (Remarque. Drei Kameraden, 40)

Г.Брінкман стверджує, що фінальні підрядні речення виражають цілеспрямований результат свідомих дій носія причини (Brinkmann 1971: 679). Фінальне речення пов'язане з цілеспрямованим елементом головного речення, це викликає кореляційний зв'язок головного речення з іменниками ($K=0,034$), підрядне фінальне речення характеризується виразністю опису (для прикметників $K=0,017$, для прислівників $K=0,013$):

Wir fahren zurück, öften die quitschende Motorhaube, klemmten etwas Gummi dazwischen, füllten heißes Wasser in den Kühler, damit der Motor gleich gut ansprang.

und spritzten den Wagen unten noch einmal mit einem Petroleumzerstäuber ab, damit er auch da glänzte. (Remarque. Drei Kameraden, 70)

... wie man die Handgranaten abziehen muß, damit sie eine halbe Sekunde vor dem Aufschlag explodieren... (Remarque. Im Westen, 110)

• Порівняльні СПР є поліпредикативною двочленною структурою, що передає порівняння двох ситуацій на основі прирівнювання їхніх якісних характеристик. Глибинна структура такого речення трьохчленна: вона включає два об'єкти порівняння (те, що порівнюється, виражається головним реченням, те, з чим порівнюється - підрядним реченням) та основу порівняння. Найчастотнішою моделлю даних СПР є модель, де основою порівняння є предикатив, який виражений дієсловом ($K=0,022$). Оскільки порівняння відбувається саме у підрядній частині, а порівняння завжди характеризується увираженістю, зрозумілі кореляційні зв'язки між підрядними порівняльними та прикметниками, які саме увиражують опис ($K=0,017$):

Weil ich keine Lust hatte, auf ihre blöden Ausflüge und die Sonntagsspaziergänge, ... und bei Geburtstagen finster wie eine Gewitterwolke in der Ecke holte und las..., als ob alle Verwandten verrückt darauf wären, zu hören... (Reimann. Franziska, 161)

...Er liebt diese neu entdeckten Worte oder Wendungen, wie ein Zoologe ein neu entdecktes Tier lieben mag... (Böll. Und sagte, 220)

Умовне речення вказує на те, за яких умов відбувається/може відбутися/могла б відбутися дія головного речення. У багатьох випадках у головних реченнях СПР умови присудки складні: вони складаються з модального слова та інфінітива. Порівняно з усіма іншими типами СПР на долю умовних припадає максимум вживання модальних дієслів. Саме тому для умовних СПР характерні кореляційні зв'язки з дієсловами. Для головних речень коефіцієнт K становить $0,045$, для підрядних - $0,012$. Це свідчить про те, що складні присудки частіше вживаються у головних реченнях умови:

Und ich würde mich wundern, wenn das Leben dich das nicht gelehrt hatte... (Th.Mann. Buddenbrooks, 273)

Du könntest nur geradeaus fahren, wenn ein anderer für dich steuert. (Remarque. Drei Kameraden, 80)

Wenn ich mich an irgendetwas erinnern will, brauche ich nur die Platte von damals aufzulegen... (Remarque. Drei Kameraden, 110)

Модальні СПР виконують функцію обставини способу дії, вживаються порівняно рідко ($1,42\%$), маючи багато конкурентних гра-

матичних форм. Модальні речення виявили значущі зв'язки лише з займенниками, причому коефіцієнт взаємозалежності для головних та підрядних речень приблизно однаковий (відповідно 0,019 та 0,017).

“Ah”, sagte Senator kurz, wobei er von einem kleinen Buch den Kopf erhob und eine Sekunde lang hell, fest und freundlich in das Gesicht Frau Iwersens blickte. (Th.Mann. Buddenbrooks, 415)

Der Konsul las es, indem er die lange Spitze seines Schnurbartes langsam durch die Finger gleiten ließ... (Th.Mann. Buddenbrooks, 321)

Концесивні СПР вказують на перешкоду для реалізації названого в головному реченні процесу: перешкода, проте, усувається або переборюється. Концесивні речення відрізняються від інших типів СПР каузального поля тим, що відношення підстави (уступки) та наслідку носить тут обернений характер. Концесивні СПР виявили значущі зв'язки у головній частині з дієсловами (K=0,018), прикметниками (K=0,027), у підрядних реченнях з прислівниками (K=0,067):

Obgleich ... ihr Äußeres seinen Höhepunkt bereits erreicht hatte, war der kindliche, naive und kecke Ausdruck ihrer etwa hervorstehenden Oberlippe derselbe geblieben wie ehemals. (Th.Mann. Buddenbrooks, 192)

Er erinnerte mich an meinen Vater, obgleich die beiden nichts gemein hatten... (Reimann. Franziska, 122)

Obschon gar nichts dabei war, erschien es mir sonderbar. (Remarque. Drei Kameraden, 210)

“У конзекутивних підрядних виражається неавмисний стан, що не залежить від цілеспрямованості і волі суб'єкта головного речення” (Brinkmann 1971: 679). За нашими спостереженнями, найтипівша модель для конзекутивних СПР постає у вигляді: ... so + Adjektiv (K=0,049), daß...:

Die zwölf Apostel saßen sekundenlang so reglos, daß der hell beleuchtete Beratungstisch mit dem alle überragenden Pauli in der Mitte wieder zu Leonardos Abendmahl in realistischer Darstellung wurde. (Frank. Mathilde, 87)

Der Beamte war seine Sache so sicher, daß er seine Trümpfe sofort ausspielte... (Joho. Kastanie, 143)

Sie setzte so flüßig Text aufs Blatt, daß ich an spontanen Einfall nicht glauben mochte... (Kant. Bronzezeit, 59)

На основі проведеного нами аналізу можна узагальнити отримані результати у вигляді таблиці статистично значущих зв'язків між

типами СПР та їх лексичним наповненням, вираженим у категоріях частин мови.

Таблиця 3

Статистично значущі зв'язки між типами СПР та повнозначними класами слів, які їх наповнюють

Тип речення	головне речення	підрядне речення
Subjektsätze	Verb, Adjektiv, Adverb	Verb, Adverb
Prädikativsätze	Substantiv, Adverb	Adverb
Objektsätze	Adverb, Pronomen	Verb
Attributsätze	Substantiv, Adjektiv	Substantiv, Pronomen
Temporalsätze	Verb, Pronomen	Substantiv
Lokalsätze	Substantiv, Adjektiv	Substantiv
Kausalsätze	Verb, Adjektiv	Adjektiv, Adverb
Bedingungsätze	Verb, Pronomen	Verb, Pronomen
Vergleichsätze	Verb, Pronomen	Adjektiv
Finalsätze	Substantiv	Adjektiv, Adverb
Modalsätze	Pronomen	Pronomen
Konzessivsätze	Verb, Adjektiv	Adverb
Konsekutivsätze	Adjektiv	

Розглядаючи кожний тип СПР окремо, автор порівнює їх між собою, зіставляє, знаходить точки перетину.

Для пояснення всіх кореляційних зв'язків необхідне дослідження семантики лексичного наповнення у СПР. Так, наприклад, деякі дієслова німецької мови з точки зору конкретності лексичного змісту настільки неповноцінні (sich fühlen (wie?), aussehen (wie?)), що практично завжди викликають необхідність у обставинній конкретизації яких-небудь ознак протікання дійсності.

Шостий розділ "Статистичні параметри авторського стилю" досліджує індивідуальні авторські параметри у галузі стилістичного синтаксису. Мовний синтаксис та його мовні маніфестації безпосередньо пов'язані з авторським стилем. Синтаксична структура тексту - це та об'єктивна реальність, на базі якої здійснюється кодування автором емоційних і експресивних конотацій. Спеціальні статистичні методи та прийоми дають можливість виділити особливості індивідуальної творчої манери різних авторів у галузі синтаксису. Вузловим пунктом синтаксичної побудови тексту, який відображає загальні закономірності стилю, є основна одиниця

синтаксису - речення. Щоб підійти до визначення тієї ролі, яку складне речення відіграє у стильовій системі того чи іншого письменника, автор дисертації провів кількісний аналіз з метою дослідити характерні особливості індивідуального авторського стилю на рівні домінуючих синтаксичних конструкцій, а саме виявити співвідношення простих і складних речень, складносурядних і складнопідрядних, а також різних типів СПР у окремих авторів. У даному дослідженні розглядались твори таких стилістично різних письменників, як Т.Манн, Г.Белль, Г.Кант та Е.М.Ремарк.

Дане дослідження представляє інтерес у тому плані, що вивчення форм аспекту творчості цих письменників перебуває поки що на початковому етапі. Більша частина критичної літератури традиційно аналізує твори переважно під кутом тематики змісту (Bernhard, Linder, Wirth). Досі лише зрідка аспекти форми і змісту окремих письменників розглядалися у їх функціональному взаємозв'язку (Read, Vogt). І лише під кінець 80-х років літературознавцем Бальтером Єнсом було кинуте заклик присвятити максимум уваги структурному оформленню творів, зокрема, Г.Белля. Що стосується інших письменників, твори яких аналізувались нами, то їх синтаксична структура досліджувалась лише у Т.Манна (Сильман, Адмони, Gading, Seidlin), хоча й тут не розглядалися функції певних типів СПР.

Новизна даного дослідження полягає і в застосуванні спеціальних статистичних методів, зокрема, критерія "хі-квадрат", коефіцієнта сумісності і кореляції для виділення індивідуалізуючих параметрів авторського стилю.

У творах кожного письменника аналізувалось по 1000 речень методом суцільної вибірки, а для дослідження розподілу та довжини структурно - семантичних типів складнопідрядних речень (СПР) - по 600 СПР. Подавши твори кожного автора через їх статистичні характеристики, можна зіставляти їх як з характеристиками творів інших авторів, так і з середньостильовими показниками. Таке зіставлення допомагає пізнати, у чому кожний письменник дотримується канонів жанру, а в чому відходить від них, вносячи щось своє, особисте.

Аналіз матеріалу дозволив зробити такі висновки:

Німецький прозаїк Генріх Белль - провідний у 60-80-х роках західнонімецький письменник, постать, символічна у європейській літературі. Вивчення формального аспекту творчості Белля перебуває поки що на початковому етапі. Нами простежені найбільш характер-

ні синтаксичні конструкції письменника. Згідно з нашим аналізом, кількість складних речень у творах Г.Белля майже у 2 рази перевищує кількість простих. Серед складних перевага надається складносурядним ($K=0,054$) та ускладненим ($K=0,125$) реченням, що свідчить про досить складну синтаксичну структуру творів. Ускладнені речення письменника характеризуються значними розмірами (середня довжина - 38,6 словоформ). Індивідуальним параметром авторської манери Белля є вживання СПР з підрядними темпоральними ($K=0,079$) та локальними ($K=0,131$).

Особливості стилю Г.Канта - ґрунтовність, детальність, неквапливість описів, роздуми, спогади - обумовлюють вживання складних розвинутих речень, багаточисленних другорядних членів речення, ланцюжків однорідних означень, додатків. Все це знаходить своє відображення в синтаксичній структурі його прози, яка наближається до прози Г.Белля. Сумарний виклад думок авторів, до яких відносяться, передусім, їх роздуми і аналіз зображуваних подій, а також переживань героїв, у даних творах переважає над дискретним: у зв'язку з цим число складних речень перевищує число простих приблизно у 2 рази. У Г.Канта сурядність переважає над підрядністю, причому складносурядні речення характеризуються великими розмірами (у середньому 20,3 словоформи).

Отже, однією з особливостей стилю Г.Канта є значні розміри речень, підвищений вміст складносурядних ($K=0,048$) та ускладнених ($K=0,14$) речень. Серед СПР більш широке порівняно з іншими письменниками вживання порівняльних ($K=0,066$) та умовних ($K=0,121$) речень.

Говорячи про розповідну манеру Томаса Манна, Адмони і Сильман відзначають "прагнення досягнути і більш точно визначити зображувану дійсність", виявленням чого є "ґрунтовність і повнота описів, неквапливість оповіді, не вільна від деякої підкресленої монотонності" (Адмони, Сильман 1960: 9, 43).

Синтаксична тканина прози Т.Манна - це; в основному, великі за розміром речення з складними взаємовідносинами підрядності і сурядності. Фраза Т.Манна - це форма деталізації і уточнення зображуваного. Синтаксичні структури, відзначені стислістю форми, лаконічністю виразів, які запозичені з розмовної мови, з'являються у тих сферах розповіді, де виникає необхідність передати моменти емоцій-

но-експресивного плану або вирішити певні стилістичні завдання (наприклад, у діалогах).

Широке вживання складних речень та їх ускладнених структур характерне для романів Т.Манна внаслідок їх великої філософської насиченості. Переважаючими структурами складних речень є СПР (К=0,082). При зображенні конкретної дійсності і постійних персонажів, а також при описі природи переважають СПР з підрядним означальним (К=0,167).

Таким чином, ми можемо відмітити, що індивідуальну стильову манеру Т.Манна визначає значний розмір речень, переважне вживання серед складних речень СПР та широке вживання атрибутивних СПР.

Е.М.Ремарк - письменник зовсім іншого складу. Якщо для творів Т.Манна та Г.Канта характерні статичність дії та динаміка думки, якщо в них оповідь переважає над показом, то твори Ремарка відзначаються динамічністю, розвитком, дією, і показ у них домінує над розповіддю. Письменник відмовився від коментаря подій. У зв'язку з цим дискретний виклад значно перевищує сумарний, і кількість простих речень перевищує складні більше, ніж у 2 рази. Крім того, і при сумарному викладі у Ремарка складні речення значно простіші за структурою. Це, головним чином, двохчленні СПР. Даний тип речень Ремарк використовує здебільшого при повідомленнях про дії персонажів або про які-небудь факти, яким автор з тієї або іншої причини надає особливого значення. Рідше двохчленні СПР вживаються при описі зовнішності героїв і при повідомленнях про їх душевний стан. Речення, в основному, короткі, з простою структурою. Інколи зміст першого речення розкривається не одним, а декількома реченнями, які відділені один від одного крапками. Цим підкреслюється більша самостійність окремих висловлювань. Відповідно до отриманих даних, у прозі Ремарка спостерігається переважне вживання простих речень (К=0,268), підвищений вміст серед СПР предикативних (К=0,134) та умовних (К=0,056) речень. Розподіл речень за ступенями складності, а також частота вживання різних типів СПР наближені до загальножанрових показників.

У кінці роботи подані загальні висновки та пропозиції, що впливають із проведеного дослідження. Відзначається, що результати роботи можуть бути використані у процесі практичного вивчення іноземної мови.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях:

1. Дослідження синтаксичних і статистичних особливостей складнопідрядних речень у німецькій мові. - Машинна обробка інформації // Міжвідомчий науковий збірник: Київ, КДЕУ, 1996. - Вип. 58. - с. 190-197.

2. Опыт исследования синтаксических структур в немецком языке. - Черновцы, 1993. — 9 с.— Рус.—Деп. в ГНТБ Украины 17.06.93 № 1159—Ук 93.

3. Текст как объект статистического исследования.- Черновцы, 1995. — 10 с.— Рус.—Деп. в ГНТБ Украины 10.05.95 №1045—Ук 95.

4. Про деякі результати статистичного дослідження на синтаксичному рівні.- Чернівці, 1995. — 11с.— Укр.—Деп. в ДНТБ України 06.07.95 № 1700—Ук 95

5. Взаємозв'язок між одиницями різних рівнів мови.—Тези до міжнародної конференції пам'яті Жлуктенка "Мови європейського культурного ареалу: проблеми розвитку і взаємодії": Київ, 1995.—с.90.

Павлычко О.А. Межуровневые отношения в тексте (на материале сложноподчиненных предложений немецкой художественной прозы). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 — германские языки. Киевский государственный университет, Киев, 1996.

Предлагаемое исследование отношений между синтаксическими конструкциями и их лексическим наполнением, выраженным в категориях частей речи, совпадает с общей тенденцией более глубокого и всестороннего рассмотрения текста.

Диссертацией установлено: в языке существует непрерывный переход между его уровнями, что проявляется во взаимном влиянии единиц разных уровней; в проявлении связей между морфологией и синтаксисом наблюдаются определенные закономерности; к факторам, которые обуславливают взаимодействие морфологии и синтакси-

са, относятся типичные наполнители предложений, которые становятся маркерами соответствующих моделей.

Pavlychko O.O. Interlevel correlation in the text (on the Complex Sentence materials). The Dissertation applying for degree of Candidate of Science (Philology), specialisation - 10.02.04 - Germanic languages, Kyiv State University, Kyiv, 1996.

The present investigation considers the phenomenon of correlation between syntax constructions and their lexical fillers, expressed through the Part of Speech Category. It coincides with general tendency of thorough detailed text investigation.

The dissertation has proved:

In language the intermittent transition within its levels exists. It results in interaction of units of different levels.

Syntax and Morphology correlation regularity is observed.

Typical sentence-fillers are referred to the factors giving grounds to Syntax and Morphology interaction, and become correspondent model markers.

Ключові слова: текст, міжрівневі відношення, складнопідрядні речення, синтаксис, морфологія.

O. Pavlychko

Литература по теме 28.10.96
 Киевский университет
 1. Павличко О.О. Синтаксис и морфология
 2004 г. 11. 11. 100 стр.
 2004 г. 11. 11. 100 стр.
 2004 г. 11. 11. 100 стр.

Дружина видавництва "Літа", Київська вулиця Кривоносова
 274012 Київ, вул. Кривоносова 2

Підписано до друку 28.10.96.
Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1,1.
Обл.-вид. арк. 1,1. Тираж 100 прим.
Зам. 331.

Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького держуніверситету
274012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2



AB 35.993